

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 15.02.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Hermetisk diktning

(_sjanger, _lyrikk) Ordet “hermetisk” skal stamme fra Hermes Trismegistos, som var det greske navnet på den egyptiske guden Thot. Thot var gudenes skriver, og ble av grekerne assosiert med deres egen gud Hermes, guden for talekunst, forhandlinger, idrett m.m.

Diktet og dets språk i hermetisk diktning virker lukket: lukket rundt et uløselig mysterium. Egentlig er dette mysteriet ordløst, men dikteren bruker ordene for å peke mot det uløselige. Det leseren skal begripe i denne diktningen, er at noe er ubegripelig. Tekstene vekker leserens usikkerhet om hvordan tilværelsen er satt sammen. Forholdet mellom dikteren og leseren preges av “dissonantisk fremmedhet” (Friedrich 1988 s. 149). Denne diktningen har derfor av mange lesere blitt oppfattet som vanskelig, og som en slags “estetisk mystisisme” eller “okkult symbolisme”. Diktningen har noe typisk moderne ved seg i sin ekstreme individualitet og subjektivitet (Borchmeyer og Žmegač 1994 s. 190).

Lyrikken fordunkles og presenterer gåter for leseren (Asmuth 1981 s. 136). Fordunklingen skjer gjennom språklig og metaforisk fortetting. Diktene handler ofte om “taushetens fruktbarhet” (Burger 1989 s. 99). “[T]he inwardness of spiritual experience either reaches beyond speech or else records only the beating upon the cloud of unknowing.” (Lindley 1985 s. 65) Stillheten blir påfallende og utløser en følelse av fremmedhet. Det talte markeres som på grensen til taushet (Friedrich 1988 s. 158). De er ikke ufullendte, men ufullendbare dikt (Berger 1989 s. 115). Utsagn blir ikke avsluttet, men avbrutt. Diktet blir som et fragment som er omsluttet av stillhet (Friedrich 1988 s. 180). De er “åpne” tekster og handler om sin åpenhet: “Slik åpenhet og usikkerhet hører med til tematikken.” (Burger 1989 s. 110) Lesing av denne poesien kan kreve “en god allmenndannelse, omfangsrrike filologiske notater, fantasi, tid, tålmodighet og et bokskap velutstyrt med mange oppslagsverk” (Schneider 2004 s. 357).

Det dunkle trenger ikke å oppfattes som hermetisk lukkethet, men kan være en ekstrem kommunikativ åpenhet (Nibbrig 1981 s. 227). Slik diktning fungerer som en slags stille protest mot allmenn fornuftighet og beregnbarhet (Bohrer 1983 s. 26).

Det “uvesentlige” fjernes, dvs. det forklarende, utfyllende og sammenbindende (Hinterhäuser 1990 s. 39). Diktningens kvantitet reduseres ofte til et minimum, til det som har blitt sammenlignet med tynn, men ren luft på et nakent høyfjell (Hinterhäuser 1990 s. 39). Dikterne praktiserer sammentrekninger i språket snarere enn reduksjoner (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 127). Diktningen skjer når språket mangler, men må likevel skje med språk (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 39).

Jo sterkere det politiske trykket på dikterne var i retning konformitet, desto større ble mange dikteres behov for å ha sitt eget frihetsrom, et tilfluktssted, for eksempel ved å skrive hermetisk diktning (Hamburger 1985 s. 246). Mange hermetiske dikt formulerer dikterens ensomhet, isolasjon og angst, samt av og til hans elitære innstilling til andre mennesker. Diktningen kan romme “privat symbolikk” (Platz-Waury 1978 s. 223). Dikterne har stor tro på poesens evne til å formidle (ikke løse!) mysteriene i tilværelsen. De vil bevare en utilnærmelig hemmelighetsfullhet i det poetiske språket. Språklige bilder og klanger kan ha et tydelig ikke-referensielt preg, som “ren poesi” (“poésie pure”) (Borchmeyer og Žmegač 1994 s. 190). Diktet kan oppnå en så stor autonomi at det blir en virkelighet helt atskilt fra menneskets persepsjon av verden (Pire 1967 s. 165). Dette kan implisere at dikteren “førnekar möjligheten att representera verklighet” (Olsson 1987 s. 116). De poetiske bildene er ikke en duplisering av verden, men en multiplisering – en økning av det virkelige (Pire 1967 s. 165).

“Sparsom taushet erstatter patos.” (Willberg 1989 s. 23) Tausheten kan fungere som angstens lydløse nærvær (Friedrich 1988 s. 174). Det brukes “symboler for den rene hemmelighetsfullhet” (Friedrich 1988 s. 196). Diktningen kan bruke “ordenes dybdenivå” på en måte som nærmer seg taushet og sinnssykdom (Friedrich 1988 s. 201). Noen modernistiske poeter ønsker å nå yttergrensene for det som kan tenkes og sies (Sollers 1981 s. 109). Ord kan prøve å gi “namn åt det obestämbara” (Fioretos 1991 s. 166).

Diktene skal forbli åpne: “it does no service to poetry of this kind to interpolate subjective associations which tie the lines up into a neat but artificial system and thereby stifle the natural openness of the text.” (Cardinal 1981 s. 99) Diktningen setter større krav til assosiasjonsvilje enn til fornuft og emosjonell innlevelse (Willberg 1989 s. 24).

Diktningen er et slags orakel for naturen, tingene og kosmos, den skal formidle transcens (Wittschier 1985 s. 172). Den gjelder det uforståtte og uløste i tilværelsen. Magi, sjamanisme, esoterisme, karneval og “uforståelig” poesi viser oss språkets grenser (Kristeva 1974 s. 14). Éric Marty hevder at hermetisk diktning ikke dreier seg om det uutsigelige, men mer radikalt om at mening og språk er uavhengig av hverandre (Marty 1990 s. 152). Den franske symbolisten Stéphane Mallarmé utviklet seg til en utpreget hermetisk dikter (Walzer 1963 s. 25). Han var

en ekstremt språklig bevisst dikter, som innledet en slags “linguistic turn” innen poesien.

Motsetninger som f.eks. det egentlige og det uegentlige, nært og fjernt, fortrolig og fremmed kan alltid snus om, fordi de er uten faste holdepunkter (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 48). Også grensen mellom det leselige og det uleselige forsvinner (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 73). Tekstene har det som har vært kalt “interpretasjonsresistens” (Zima 1995 s. 275). Slike tendenser har blitt kalt “innkapsling” (Rolf Tiedemann i Benjamin 1974 s. 194).

“[T]he epic function is taken over by the novel; and in consequence the archetype of poetry is no longer to be found in drama and heroic narrative, but in the lyric. Poetry finds its fullest expression, then, not in the grandiose, but in the exquisitely, restricted form; not in the public utterance but in the intimate communication; perhaps not in communication at all.” (Graham Hough i Bradbury og McFarlane 1978 s. 313)

Den svenske poeten Erik Lindegren skrev: “Liksom ett musikstycke ingenting *betyder* men ändå äger en djup innebörd behöver inte heller ett diktstycke *begripas* för att äga en djup innebörd. Detta förefaller mig vara den springande punkten i en ny poetiskt-musikalisk estetik.” (sitert fra Lysell 1983 s. 45) Diktene uttrykker det som den tyske filosofen Theodor W. Adorno kalte “tonende taushet” (Geist, Hartinger et al. 1992 s. 121).

Lindgren ga i 1942 ut sonettsamlingen *mannen utan väg*. “Genom att nästan monomant på det motiviska planet välja bilder av brist, ångest, skräck och äckel, samt sammanföga dessa element i asymmetriska strukturer präglade av bristande syntax, meningslös logik och självständiggjort språk, där orden hela tiden refererar till och ekar andra ord och andras ord, skapar författaren en textintention i *mannen utan väg*.” (Lysell 1983 s. 349-350) “Lindgrens syfte är säkerligen att åstadkomma en extrem mångtydighet och perspektivrikedom och sålunda på detta sätt i bilden teckna just konstverkets säregna karaktär.” (Lysell 1983 s. 401)

Lindgrens “Kosmisk moder” (1947) er et modernistisk dikt der “Alätheians – sanningens – väsen framträder i metaforerna, inte utanför dem, liksom jagets belägenhet.” (Lysell 1983 s. 71) I Lindgrens poesi er det et jeg som “reagerer med adversativa uttrykk mot en värld av ogenomtrænglighet vars kod gått förlorad, en värld fylld av gåtor som går in i varandra. Det gemensamma för alla sex hieroglyferna är som vi tidigare hävdade diminuent, avtagandet, förlusten av mening. På det sättet gestaltar dikten även intentionalt eller tematisk detsamma som den visar teknisk. [...] Metaforvärlden är som ofta påpekats självständiggjord och delvis självgenererande. [...] språkets självständiga karaktär, metaforenas tendens att generera varandra, och den fundamentala kluvenhet mellan subjekt och språk som resulterer i en ständig förlust av betydelse hos språket och i en förtvivlans reaktion hos medvetandet.” (Lysell 1983 s. 342)

“Diktet bestemmer seg fra første åndedrag for å være *ensomt*” (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 63). Ordene blir som meteoritter fra en utilgjengelig verden (Nøjgaard 1993 s. 83). Diktet er som et privat segl (forsegling) (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 66).

Den østerrikske dikteren Georg Trakl bruker ofte i sine dikt gåtefulle ord om fjell, natt, slott osv. der det er umulig å vite hva som tilhører den sansbare virkelighet (“situasjonen” dikteren befinner seg i) og hva som er det metaforiske nivået i teksten. Dette kan sette i gang “en ny hermeneutisk prosess i leseren” (Vietta og Kemper 1990 s. 233). Det reelle og det metaforiske inngår i bildeområder som støter mot hverandre, og skaper store muligheter for leserens meddiktning. Trakl skaper bevisst usikkerhet som kan oppløse tradisjonelle måter å se på (Vietta og Kemper 1990 s. 244). Trakls ord er på grensen til taushet, eller til et “privat språk” (Grosse 1988 s. 36). Jeg’et grenser over mot stillheten, galskapen og døden (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 41).

“The poems of Georg Trakl often read like dream transcripts, veritable scenarios of unconscious process, with their unannounced intrusions, adjectival incongruities and uncanny half-explanations.” (Cardinal 1984 s. 68)

“Trakl forsøkte bokstavelig talt å omsette alt i bildenes rike. På denne måten angir han ingen norm som leseren kan sette bildene opp imot. Sammen med de mytologiske skikkelsene er fargene denne dikterens hovedmotiver: “På tinningane dine dryp svart dogg // det siste gullet av ei slokna stjerne”. At fargen svart ikke optisk passer til “dogg” er ikke noe unikt, jevnfør Paul Celans “Schwarze Milch” i diktet “Todesfuge”. Den synestetiske skrivemåten utgjør en basis i Trakls poetikk. [...] Det er tonen som trekker meg som leser inn i diktene og som gjør at jeg ikke gir opp overfor billedtettheten og den gåtefulle verdenen som fremstilles. Og samtidig er det ingen verden som er mer åpen og gavmild med sin inderlige og bortvendte sang, i ladningen av motiver som gjentas igjen og igjen” (Steinar Opstad i *Morgenbladet* 16.–22. november 2012 s. 42).

I 1912 fikk Trakl en stilling som militærapoteker i Wien. I 1914 ble han satt til å passe nesten hundre arm- og benløse soldater etter et militært slag i 1. verdenskrig. Mange hadde dødelige sår, blant annet i magen slik at innvollene hang ut. Noen av soldatene skjød seg for å slippe smertene. Utenfor låven der soldatene var samlet, hadde påståtte spioner blitt hengt i trærne. En uke senere begikk Trakl selvmord med en overdose kokain.

Hermetiske diktere føler seg ikke forpliktet av konvensjonell syntaks (ordrekkefølge) eller tegnsetting (store forbokstaver, komma, punktum osv.). De vil også stå helt fritt overfor dikteriske tradisjoner med bestemte versmål, metriske prinsipper osv. Noen tekster innbyr til “hermetiske lesestrukturer” (Ernst 1991 s. 727) f.eks. fordi ordene kan leses i mange retninger (figurdikt o.l.).

Diktningen må unngå å være sentimental. Hermetisk poesi skal derimot la ordenes egen kraft komme fram (Wittschier 1985 s. 173). Diktene er dunkle, flertydige og gåtefulle, der det bagatell-lignende kan blandes med det kosmisk store. Lyrikken omtaler steder, tid og årsaker som leseren ikke er informert om (Friedrich 1988 s. 178). Dikterne søker etter en grunnleggende og avgjørende funksjon som poesien skal fylle i tilværelsen; diktningen er en “utforskning” av mysterier samtidig som den er preget av en stor ansvarsfølelse hos dikteren (Wittschier 1985 s. 177). De språklige bildene kan mangle et ytre tilknytningspunkt og derfor virke som “absolutte” bilder (Andreotti 1990 s. 167).

“Absolutte metaforer” er språklige bilder som ikke inneholder sammenligninger med en gjenkjennbar virkelighet (Vietta og Kemper 1990 s. 80). Slike metaforer forstyrrer vår vanlige måte å tenke på og peker på det uforklarlige i tilværelsen, og på at mennesket eksisterer i en “transcendental hjemløshet” (Vietta og Kemper 1990 s. 81). Noen dikt blir svært korte og minimalistiske, med “det isolerte ordets poetikk” (Hinterhäuser 1990 s. 53). Korte dikt representerer en nærhet til “potensielt rik taushet” (Friedrich 1988 s. 158).

“Sant nok, diktet – dagens dikt – viser, og det har, tror jeg, bare delvis å gjøre med de ikke undervurderbare vanskene med ordvalg, det raskere syntaksfallet og den mer våkne oppmerksomhet på ellipsen, – diktet viser, det er ikke til å ta feil av, en sterk tilbøyelighet til å forstumme.” (Paul Celan i en tale i 1960, sitert fra Kiedaisch 1995 s. 79) Hermann Burger skriver i en monografi om Paul Celans verk: “Det er for meg ingen tvil om at Celan til sin diktning prøver å finne et språk som nærmer seg steinens og skapelsens urspråk. Det ville vært et språk som ville passet til minnet om det heslige i jødernes skjebne, et språk som lot den totale tilintetgjørelse og nyskaping gli over i hverandre. For å trenge fram til dette språket må dikteren skride gjennom stillhetens rom, for bare der, ved grensen til forstummingen, kan han lytte over til den andre siden og kanskje snappe opp et par stavelser fra det glemte språket.” (Burger 1989 s. 28). Stillhet spiller stor rolle i tekstene, og et sterkt subjektivt språk. Av og til baserer Celan seg på meningsassosiasjoner når han skriver, av og til på klanglighet (Burger 1989 s. 69). Hans tekster unnviker klar begrepsbruk (Burger 1989 s. 16). Han styrker også flertydighet gjennom syntaks/setningsoppbygging, og resultatet blir et “usikkerhetens språk” (Burger 1989 s. 18). Celan erfarte at jo bedre han behersket språket, altså jo større språkvirtuositet, jo større ble rommet for det uutsigelige (Burger 1989 s. 92-93).

Det er som om språkløsheten kommer til orde (Heller 1963 s. 110). “Det är inte någon överdrift att påstå att ett sådant röstens “ingenting” har en avgörande betydelse för det sätt på vilket Paul Celans poesi formuleras. I få lyriska författarskap kan artikulationens minsta fiber och element ha betytt så mycket för diktens uppbyggnad som i detta. [...] det som dikterna *inte* säger men som ändå äger rum i dem blir lika bestämmande för den poetiska utsagan som det som sägs.” (Fioretos 1991 s. 134)

Celan kan bruke “språkförlustens språk i ett försök att omskriva det ojämeförliga. [...] Celan försöker att skriva det ingenting som saknar jämförelse. [...] om diktningen efter 1945 grundar sig på vad som i någon mening utgör en avgrund för vår föreställningsförmåga, måste betingelsen för dess möjlighet strängt taget ligga i dess egen omöjlighet. Werner Hamacher gör detta tillägg i en essä och tillfogar “att dikten bara förmår tala därför att den utlämnar sig åt sitt tals omöjlighet”. För dikten efter Auschwitz möjliggörs överlevnad med andra ord bara genom en negationens inskrift.” (Fioretos 1991 s. 170)

Celans poesi uttrycker “språkets egen smärta – ett syntaktiskt sårat stammande som bryter ned språket till dess minsta, betydelselösa beståndsdelar: bok-stäverna [sic]. I “Engführung” reflekteras denna monstruösa process i diktens parataktiska förlopp” (Fioretos 1991 s. 183). “Det enda som finns är en betydelse som löper risken att ständigt ytterligare förskingras och bli till spår av spår av spår – ett irrande utan fast semantisk förankring” (Fioretos 1991 s. 199). “Detta ingenting kan inte artikuleras, men är ändå inte liktydigt med den tystnad som höljer det. Asteriskerna markerar visserligen en instiftande akt, men vad de inrättar är väsentligen negativt, en frånvaro av språk. De fungerar som en materiell inskrift av denna osägbarhet, berövade den semantiska värdighet som alltid åtföljer språk och i de flesta fall även talande tystnader.” (Fioretos 1991 s. 179)

“Celans poesi vill föra de dödas talan. [...] döden låter sig bara framställas som det-som-inte-är [...] det också sant att skammen utgör en av de emotiva koderna i Celans poesi” (Fioretos 1991 s. 168)

“Celans namn har som kanske ingen annans i tysk efterkrigs litteratur kommit att förknippas med en negativ poesi som närmar sig ett sådant askans uttal, där metateser, mångspråkiga anagram och olika slags lingvistiska kontraktioner anlitas för att ge röst åt det som förvägrats röst. [...] Hans texter tar visserligen form invid gränsen för det utplånade och förlorade; de för dess talan och närmar sig en nattens askfärgade utsägelseform – det en tidig text om konstnärsvännen Edgar Jené kallar “askan efter utbrunnet meningsgivande”. Men även om denna utsägelseform kan förefalla chifferad och svår att tillskriva innebörd är den aldrig helt slutet i sig själv. Tvärtom kastar Celan gärna om attributen för det yttre och det inre, det tillgängliga och det förborgade (vars paradigm utgör grunden för varje esoterisk doktrin) på ett sätt som starkt ifrågasätter en definition av hans poesi som hermetisk.” (Fioretos 1991 s. 147-148)

“Om Paul Celans dikt om Holocaust skriver [filosofen Theodor W.] Adorno at de beveger seg fra forferdelse til forstumming. Kunstens språk nærmer seg det språkløse. Slik forsvarer den det som ikke sjølv kommer til orde: det undertrykte, fortrenge, den tause og forsvarsløse naturen i og utenfor mennesket.” (Arild Linneberg i *Morgenbladet* 5.–11. september 2003 s. 11) Adorno skrev om Celan: “Hos den mest betydelsefulle representanten for hermetisk diktning i den samtida

tyska lyriken, Paul Celan, har det hermetiskas erfarenhetshalt omvænt. Denna poesi genomträngs av en konstens skamkänsla inför det lidande som undandrar sig såväl erfarenhet som sublimering. Celans dikter vill uttrycka det yttersta förfärliga genom att förtiga det. Deras sanningshalt blir själv något negativt. De härmar ett språk som ligger under de mänskliga varelsernas, ja allt det organiskas hjälplösa språk: de dödas tungomål av sten och stjärna.” (sitert fra Fieretos 1991 s. 168)

Celan selv mente at diktene ikke var hermetiske, men “skrevet i direkte relasjon til virkeligheten.” (Celan sitert fra Pöggeler 1998 s. 44). Celan skrev at han ville bruke “ett “anrikat” språk som har gått “genom sin egen svarsløshet, [...] det fruktansværdige förstummandet, [...] det dødsbringende talets mørker” (sitert fra Fioretos 1991 s. 163).

“Celan har lætt att oppfatta språket som værld och værlden som språk. I detta ligger inget abstrakt, men det gör att dikten på ett självklart sätt kommer att handla om sig själv och sina egne förutsætninger.” (Olsson 1987 s. 132-133)

Et Celan-dikt kan “tycks svæva i glappet mellom ett förflutet som det bara är istånd att upprepa figurativt, som på avstånd och i andra hand, och en hypotetisk framtid som endast går att artikulera i en sårad, bruten och fragmenterad syntax” (Fioretos 1991 s. 164).

“Celans digte antyder erfaringer med sprogets – skriftens – manglende evne til at udtrykke det singulære, det meningsløse, det uundgæelige, det fatale, død, koncentrationslejre, mord, tab, omskæringer andet end gennem sproglige fortætninger og tavshed, der ikke henviser til meningen med det skete (det, Gadamer lytter efter), men til forudsætningerne for at kunne afmærke det skete – som mærker i sproget.” (Andersen 1988 s. 31-32) Dette er diktning for radikal individualitet og singularitet (Hamacher og Menninghaus 1988 s. 48), for “totalisert subjektivitet” (s. 83) og “uendelig singularisering” (s. 115).

“[E]n viktig dimension i Celans teknik: denne stryker inte ut en betydelse för att vinna en annan, blir inte mindre “privat” när han öppnar sig for strømmen av röster och adressater, han lægger skikt på skikt, varav en del med säkerhet aldrig aktualiseras i læsakten.” (Olsson 1987 s. 134-135)

Det semantiske spillerommet blir i Celans tekster ofte utvidet ved såkalt “ord-enjambement” (Burger 1989 s. 111), dvs. at ord deles opp og delene plasseres i ulike verselinjer. Delingen kan skje med eller uten bindestrek. “La oss sammenfatte alle disse stiltrekkene – avkall på tittel, sterk segmentering i syntaksen, opphakkede kortvers, ordoppsplitting og ord-enjambement, ambivalens i enkelte stavelser, hakkende rytme og hypertrofi i nominalsammensetningene” skriver Hermann Burger om Celans dikteriske språk (Burger 1989 s. 115). Diktene hans balanserer mellom en oppløsende og en skapende ordbruk; skepsis til språket viser seg både i diktenes tematikk og form (Burger 1989 s. 117 og 134). “Celan klyver orden och

frigjør vandrane stavelser” (Olsson 2011 s. 206). Koherens i en tekst betyr tydelige sammenhenger. Den hermetiske diktningens koherensreduksjon avbryter stadig meningssammenhengene som leseren ellers ville klart å skape (Schneider 2004 s. 357). Det er heller ikke tydelig hva som er det bokstavelige leddet og hva som er det overførte leddet i en metafor (Burger 1989 s. 116).

“Celans poesi – og kanskje ytterst all litteratur – i något avseende, på någon nivå, kommer att förbli *okänd* för oss. Inte därför att våra instrument skulle vara bristfälliga (vilket de naturligtvis ofta är). Utan därför att de – texterna – *vägrar att uttömmas*. Och detta borde i grunden vara befriande. Ju mer vi vänjer oss vid tanken att något alltid undflyr oss – för att *eventuellt* senare uppdagas – desto mindre ansträngda och dogmatiska blir vi som läsare. Det okända stärker det kända. Och vår uppmärksamhet skärps.” (Olsson 1987 s. 136)

I noen av Celans dikt kan det oppstå betydning ved at teksten nærmer seg “den alkemiska formel som fortfarande framstår som en hägring for tolkningsteorin når den inte skiljs från praktiken: att förena motsatserna, att göra tillblivelse och tillägnelse till moment i ett och samma förlopp.” (Olsson 1987 s. 125)

I den tysk-jødiske dikteren Nelly Sachs’ lyrikk blir stjernehimmeles uendelighet en analogi til diktenes uendelighet av assosiasjonskjeder, kjeder av “glødende gåter” (Sachs i Arnold m.fl. 1979 s. 14). Sachs har en relativt meditatív holdning, der inntrykk og metaforer synes å presse seg på, som om de språklige bildene kom fra et mystisk sted bortenfor dikterens bevissthet. Hun var påvirket av jødisk mystikk, og som kabbalistene trodde hun at bokstaver og ord har en slags “sjelelig eksistens” (Arnold m.fl. 1979 s. 38). Bokstavene inngår i guddommens mystiske kropp, og i det hebraiske alfabetet forholder konsonantene seg til vokalene som kroppen til psyken (Arnold m.fl. 1979 s. 39).

Sachs flyktet fra Berlin til Stockholm i 1940, der hun levde i eksil til sin død. Hun ble tildelt Nobelprisen i litteratur i 1966 for sin “fremstående lyriske og dramatiske diktning, som med gripende styrke tolker Israels skjebne”.

Sachs brevvekslet i mange år med Paul Celan. “I brevene til Celan gir Sachs også innblikk i tankene hun gjør seg om sin egen diktning og troen på det hun kaller gjennomsmertningen som en oppgave vi alle er stilt overfor:

“Jag tror på ett osynligt universum i vilket vi skriver in vårt dunkelt fullbordade. Jag känner ljusets energi som får stenen att brista ut i musik, och jag lider på längtans pilspets, som från början träffar oss dödligt och som driver oss att söka utanför, där osäkerheten börjar kännas.”

Forestillingen om at det i den synlige verden finnes en dimensjon som forblir usynlig, men merkbar for menneskene, gir opphav til troen på at gjennomsmertningen kan nå fram til denne verden. Med hjelp fra den hasidiske mystikken

blir hun i stand til å skape sitt eget hjem, hinsides alle dogmer og institusjoner. Jødisk tenkning og skrift er grunnlaget for en diktning som, i likhet med Celans, ofte karakteriseres som hermetisk: lukket, gåtefull, nesten ugjennomtrengelig, med stor metafortetthet og mange originale ordsammenstillinger. Men Sachs' diktning er også klar og lysende, levende midt i døden, blant steiner og støv, himmelvendt og hymnisk. I et tidlig dikt som vekker minnet om Celans "Dødsfuge", påkaller hun – med et sitat fra Jobs bok – skorsteinene der "Israels kropp dro gjennom luften". Sjelden er referansen til holocaust så direkte og gjenkjennelig som her. I seinere dikt beskjæres bildebruken, og uttrykket er knappere, men tankestreken forblir et hyppig brukt virkemiddel – som for å utsette diktets avslutning og skape åpninger mot det usagte og ukjente. For eksempel i dette utdraget fra diktet "En var der" fra debutsamlingen *I de dødes boliger* (1947):

"Jorda kretser og stjernebilder kretser
i Shofar,
for én blåser –
og rundt Shofar brenner templet –
og én blåser –
og rundt Shofar styrter templet –
og én blåser –
og rundt Shofar hviler asken –
og én blåser –"

Eller kanskje er bruken av tankestrek også et praktisk resultat av en manglende kjennskap til tegnsetting, noe forfatteren selv er inne på. Uansett er virkningen påfallende i leseakten, som liksom blir forsinket og hengende i lufta, dirrende." (Anne Helene Guddal i *Morgenbladet* 4.–10. mars 2016 s. 52)

"I den rikt illustrerte biografien *Flykt och förvandling* (2010) skriver Aris Fioretos at tysk-jødiske Nelly Sachs (1891-1970) var en forfatter som ønsket å forsvinne bak sitt verk, en forfatter som insisterte på at diktene kom til henne under fryktelige omstendigheter som tvang henne til å skrive. [...] Fioretos påpeker at traumet var for stort til at hun verken hadde rett til eller ønske om å lege såret. [...] Poesien finnes, og dermed også den lidendes stemme: "For vi er minnesteiner / over alt som har dødd", står det i "Steinenes kor". Den sterke medlidenheten beveger seg ofte inn i identifikasjonen hos Sachs, en identifikasjon med ofrene som opplevdes problematisk også for venner som Celan. For det finnes en grense mellom oss og de døde som ikke kan overskrides uten at et etisk dilemma melder seg: Tar vi ofrenes plass når vi gir stemme til deres erfaring, som i sitt vesen er utilgjengelig for oss? Eller er det snarere dette umulige som får tale i diktene, uten å oversettes til de levendes språk? Kanskje er det denne kvaliteten hos Paul Celans diktning hun finner i sin egen. Som hun skriver i sitt første brev til ham i 1954: "Ni ser mycket av detta själsliga landskap som döljer sig bakom allt närvarande, och har kraften att ge uttryck åt hemligheten som sakta öppnar sig." Sachs' skrift rystes av katastrofens etterskjelv, og det er kanskje ikke i hennes makt å søke tilflukt.

Nærheten til traumet er ikke en poetisk strategi, men en levd erfaring – bare tilfeldigheter gjorde at hun selv ikke endte livet i leiren, noe som ødela helsen hennes like mye som det allierte henne med de døde. [...] Å lese Sachs er stundom som å svømme i et svart skogtjern under en himmel opplyst av stjerner: Du kjenner noe som vil dra deg under overflaten, ned i dypet, ned i den store stillheten, mens du forsøker å tyde stjernene for å holde deg flytende, for ikke å drukne.” (Anne Helene Guddal i *Morgenbladet* 4.–10. mars 2016 s. 52-53)

Arturo Onofri var en av de første hermetiske dikterne i Italia. Han skrev på begynnelsen av 1900-tallet tekster som var sterkt influert av tyskeren Rudolf Steiners filosofi og av den franske symbolisten Mallarmé. Noen andre italienske diktere som regnes som hermetiske i sin lyrikk, er Giuseppe Ungaretti, Eugenio Montale, Umberto Saba (pseudonym for Umberto Poli), Libero de Libero, Mario Luzi, Alessandro Parronchi, Alfonso Gatto, Leonardo Sinisgalli og ikke minst Salvatore Quasimodo (Arrighi 1956 s. 119). Den italienske dikteren Sandro Penna har også blitt regnet til hermetismen (Borchmeyer og Žmegač 1994 s. 189). Også den italienske dikteren Piero Bigongiari skriver hermetiske tekster. Arturo Onofri skrev: “Poesien er verken humanitet, eller følelser eller noe annet. I poesien er det ingenting å forstå, å forklare, å oversette, å kommentere, å åpnebare ...” (siteret fra Arrighi 1956 s. 119).

Eksempler på tekster er Giuseppe Ungarettis diktsamling *Følelsen av tid* (1933) og Montales diktsamling *Anledningene* (1939). Ungaretti “regnes som en av de fremste italienske dikterne innen hermetismen som er en retning innen litteraturen i Italia rundt 1920-1930. Hermetisme kan forklares som noe lukket, utilgjengelig og kanskje også uforståelig. Det karakteristiske ved denne diktretningen er den sterke reduksjonen av ord ned mot kun det essensielle samt utelatelse av tegnsetting. Her skrelles altså alle overflødige ord bort slik at bare det aller nødvendigste for forståelsen står igjen. Diktene blir dermed ofte veldig korte. Noen ganger består de bare av to eller tre linjer. Det er viktig for forståelsen av diktene at man har i mente hvor Ungaretti befant seg når han skrev dem, fordi mange om ikke alle av disse tidlige diktene henspiller på at han befant seg i en krigssone [under 1. verdenskrig, der han meldte seg frivillig]. [...] Siden en del av diktene ble skrevet i skyttergraver eller på post annetsteds så var det nok viktig å fatte seg i korthet. I tillegg ville det være upraktisk å drasse rundt på store mengder skrivesaker så diktene ble skriblet ned på det som måtte være for hånden og da var det nok også viktig å ikke sløse med ordene.” (<http://ungaretti-paa-norsk.blogspot.com/p/om-dikteren.html>; lesedato 22.09.11)

“At the outbreak of World War I, Ungaretti enlisted in the Italian Army, and while on the battlefield he wrote his first volume of poetry, each poem dated individually as if it were to be his last. These poems, published in *Il porto sepolto* (1916; “The Buried Port”), used neither rhyme, punctuation, nor traditional form; this was Ungaretti’s first attempt to strip ornament from words and to present them in their purest, most evocative form. Though reflecting the experimental attitude of the

Futurists, Ungaretti's poetry developed in a coherent and original direction, as is apparent in *Allegria di naufragi* (1919; "Gay Shipwrecks"), which shows the influence of [den italienske 1800-talldikteren] Giacomo Leopardi and includes revised poems from Ungaretti's first volume. Further change is evident in *Sentimento del tempo* (1933; "The Feeling of Time"), which, containing poems written between 1919 and 1932, used more obscure language and difficult symbolism. Ungaretti went to South America for a cultural conference and from 1936 to 1942 taught Italian literature at the University of São Paulo, Brazil. His nine-year-old son died in Brazil, and Ungaretti's anguish over his loss as well as his sorrow over the atrocities of Nazism and World War II are expressed in the poems *Il dolore* (1947; "Grief"). In 1942 Ungaretti returned to Italy and taught contemporary Italian literature at the University of Rome until his retirement in 1957. Important volumes published during this time are *La terra promessa* (1950; "The Promised Land") and *Un grido e paesaggi* (1952). Among his later volumes were *Il taccuino del vecchio* (1960; "An Old Man's Notebook") and *Morte delle stagioni* (1967; "Death of the Seasons")." (http://universalium.academic.ru/246416/Ungaretti,_Giuseppe; lesedato 22.09.11)

"Magazines were founded with the express purpose of attacking Ungaretti, who was accused of being a "hermetic" poet and the leader of the "hermetic school." Flung at Ungaretti by the famous critic Francesco Flora in 1936, "hermetic" (*arcane, mysterious, or, in modern usage, airtight*) implied that for the uninitiated reader there was no way into this terse, cryptic, densely written poetry, in which so much of the meaning lay not only in the far-ranging metaphors, but even in the arrangement of the lines and in the blank spaces between. [...] so many of the traditional values seemed to have peeled and crumbled, made necessary a speech that would have, in order to be honest, the wry, crabbed, complex tone of the age. Most difficult in the new poetry was the daring use of analogy, which so characterized some of the new poets that they came to be known as *analogisti*. In its simplest form (as the French critic Pierre-Quint explained) analogy says merely, "My soul is like a bird." The process is carried one step further with "My soul *is* a bird." Difficulty arises with the third step, which omits all reference to the soul and says "This bird ..." – all the while meaning the soul. The more remote the terms equated (bird-soul, etc.) the more vivid the poetry, provided that it succeeds in making contact with the reader. Hermetic poems are likely to be full of objects that are really untagged metaphors. Obviously a pretentious poet can make this a game in which the reader can never win; the forthright poet will rely on images that have a voice in themselves or in chorus with other images – the key will be somewhere in the poem." (Burnshaw m.fl. 1964 s. 308-309)

"We may wonder if poets such as Ungaretti, after a lifetime of labor, bring about any real advance in sensibility among their readers. It is certainly true that a poem which seems easy enough to follow today seemed hermetic and impenetrable thirty years ago." (Burnshaw m.fl. 1964 s. 310)

Den irske forfatteren Samuel Beckett er mest kjent for sine skuespill og romaner, men skrev også lyrikk. “Like a shipwrecked sailor who possesses only a tiny scrap of paper to entrust to the bottle he will fling into the sea and who has to fit the largest possible amount of information about his position into the smallest possible space, Beckett’s poems are compressed to the point of being in code. A single line may carry multiple meanings, public and private allusions, description and symbol, topographical reference, snatches of overheard conversations, fragments in other languages, Provençal or German, the poet’s own personal asides (like “main verb at last” at the end of a long sentence in *Sanies I*), learned literary allusions together with brand names of cigarettes or shop signs in Dublin. Four lines may thus require four pages of elucidation, provided, that is, that the full information were at hand, could ever be fully elicited. Yet with the magic of all true poetry, which is mystery, incantation, miraculous pattern of wonder-working words, this poetry compels the reader to read on, to immerse himself and, having entered into the poem, find his way through its internal labyrinth; from one revealed fragment of sense to the next glimpse of meaning, until at the center of the maze, a distant vision of the ultimate pattern beckons.” (Esslin 1983 s. 111)

En litterær retning kalt “creacionismo”, som gjorde seg mest gjeldende i spansk-talende land, er anti-mimetisk og framhever språkets egen kreative kraft (Strosetzki 1996 s. 348). Det var en “short-lived experimental literary movement among Spanish writers in France, Spain, and Latin America. It was founded about 1916 in Paris by the Chilean poet Vicente Huidobro. That year Huidobro also began a friendship with the French poet Pierre Reverdy, who influenced the movement. From France, where Huidobro lived mainly until after World War II, Creacionismo influenced the Spanish poets Gerardo Diego Cendoya and Juan Larrea. For followers of Creacionismo, the function of the poet was to create a highly personal, imaginary world rather than to describe the world of nature.” (<http://global.britannica.com/EBchecked/topic/142072/Creacionismo>; lesedato 20.11.13)

Den tyskspråklige dikteren Rainer Maria Rilkes *Duino-elegier* (1912-22) har blitt oppfattet som en del av den hermetiske diktertradisjonen i Europa (Žmegač 1980 s. 334). De tyskspråklige dikterne Ilse Aichinger (f.eks. med *Mitt språk og jeg*, 1978) og Rose Ausländer (f.eks. med *Mitt Venezia synker ikke*, 1982) er også hermetiske i sitt lyriske språk.

Den franske poeten René Char, som stod surrealismen nær, regnes ofte som en hermetisk dikter. Han er opptatt av mulighetene for å skape mening og av det nærværendes betydning (Marty 1990 s. 119-120). Han velger ofte alkymien som metafor for sitt poetiske prosjekt (s. 123), og leste mange av de kjente alkymistiske forfatterne, f.eks. Paracelsus (s. 126).

“De lukkede ord, forseglete, hermetiske, har hvis de åpner seg, mening som bykser voldsomt mot oss og etterlater oss åndeløse.” (Jean Genet sitert fra Magnan 1971 s. 166).

I lyrikeren Ellen Einans tekster “er det intenst kryptiske billedspråket utholdelig fordi det er så konsekvent; sammensetningene som gjentas gjør det lettere for leseren å danne sin egen forsøksvise forståelseshorisont i møte med diktene. At dikt skal kunne romme gåter er en vedtatt sannhet innenfor poesien, men dersom en diktsamling derimot blir for hemmelighetsfull, vil den også oppleves lukket.” (Carina E. Beddari i *Morgenbladet* 18.–24. november 2022 s. 58)

Den italienske litteraturkritikeren Carlo Bo ble regnet som en teoretiker for hermetismen, med bøkene *Mallarmé* (1945) og *Arven fra Leopardi* (1964).

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>